

Романчук О. Шкільництво в Березному під час німецької окупації (1941-1944 роки)

Першого вересня 1939 року на польській землі спалахнула Друга світова війна. Через неповних два роки вона докотилася до України і в липні 1941 року вся територія Рівненщини була окупована фашистами. З приходом німців у містах і селах краю створювалися окупаційні органи влади із своїми законами і порядками.

З наближенням осені перед батьками містечка постало питання – підуть діти в школу при новій владі чи ні? Це турбувало і березнівську інтелігенцію, якій вдалося добитися у німецької адміністрації дозволу на відкриття гімназії. Для навчання була виділена "Красна школа" – колишня польська семирічна школа (тепер ЗОШ №1). Директором був обраний священник Сілецької церкви Микола Бухович.

Вчителі були місцеві, українці і поляки, з колишніх української і польської семирічних шкіл містечка. В гімназії викладали релігію, українську, німецьку, латинську мови, арифметику, алгебру, геометрію, тригонометрію, природознавство, географію, історію, астрономію, філософську пропедевтику, малювання, руханку (фізичну культуру), співи. Навчалися в новому учбовому закладі діти з Березного і навколишніх сіл. Навчання велося по радянських довоєнних підручниках, рідше користувалися польськими підручниками і книгами. Історію читали за матеріалами, які брали із книг бібліотеки Миколи Буховича (вона пізніше була спалена фашистами). Навчання в гімназії було безкоштовне. Вчителям за роботу зі сторони німців оплати не було. Уроки велися українською мовою.

4 грудня 1941 року газета "Волинь", яка друкувалася в місті Рівному, повідомляла, що «в зв'язку з розпорядженням генерального комісара про припинення навчання в школі, всі школи, крім фахових, припинили свою діяльність».

Генерал-комісар Еріх Кох заявив: "Ми були б мерзотниками якщо б що-небудь робили для української освіти, для підвищення рівня інтелігенції".

6 грудня 1941 року всім учням гімназії були видані свідоцтва про навчання в гімназії протягом трьох місяців, а саме навчання припинили.

Ось переді мною свідоцтво учениці третього класу Березнівської гімназії за № 175, видане Касьян Надії Андріївни, 1928-го року народження, жительці села Теклівка.

Свідоцтво виготовлене в друкарні українською мовою з написом: "Дирекція гімназії". В третьому класі дівчинка вчила: релігію, українську, німецьку мови, алгебру, геометрію, географію, історію, фізику, руханку, співи. Навпроти кожного предмета прописом поставлені оцінки. Внизу кількість пропущених лекцій – 12. Свідоцтво датується 6. XII. 1941 р. Ліворуч підпис класного керівника, праворуч – директора гімназії М. Буховича. Між підписами кругла печатка з написом «Районова управа в Березному». В центрі печатки – тризуб.

В приміщенні гімназії, розмістився німецький гарнізон. Неподалік на розвилці доріг був зведений дерев'яний бункер, викопані траншеї.

Але гімназії не закрили. Її перевели в інший кінець і приміщення, в якому при місцевому костелі жили до 1939 року черниці. Учні попарно, хто з ким сидів, перенесли туди парти, де було 5 кімнат, і в дві зміни продовжували вчитися. Директор і викладачі залишилися ті ж самі.

30 червня 1942 року всі учні одержали свідоцтва про закінчення навчального року, які були нового зразка, віддруковані німецькою і українською мовами в державній друкарні міста Костополя накладом 15000 примірників. Нові свідоцтва мали шапку "Гебітскомісар в Костополі – Відділ Освіти", а під нею ручкою було написано: "Українська гімназія в Березному". Нижче записана дата і місце народження учня, віросповідання, перелік предметів. Для порівняння приведу випуску із свідоцтва № 22, виданого третього класу Синюк Антоніні Григорівни, 1928 народження. Дівчинка вчила: українську, німецьку математику, природознавство, історію, фізику, хімію, географію, малювання, співи, руханку.

Свідоцтво підписане класним керівником Касинією Черниш і керівником школи Миколою Буховичем. Завірене печаткою районної управи з тризубом.

І ж в 1942 році гімназія була закрита, а на її базі з вересня відкрита загальна семирічна і фахова садово-городня школи з трирічним строком навчання, в якій училися учні 5, 6, 7 класів. Навчання велось у дві зміни. Директором нових навчальних закладів був Юрій Головінський.

В трьох класах садово-городньої школи було по 25-30 учнів з Березного і навколишніх сіл, а також з села Межиричі (тепер Корецький район). Приїжджі учні жили у родичів і в найманих квартирах. Склад класів не був постійний. З різних причин діти кидали профільну школу.

В ній вони вивчали німецьку, українську мови, математику, фізику, хімію, садівництво, городництво, ґрунтознавство, ботаніку, тілесні вправи.

Німецьку мову викладала дівчина Травка, а потім її замінив молодий німець з фольксдойче.

Українську мову викладала дочка священика Черниш (Бухович) Касинія Миколаївна. Математику – поляк Дивішек, але недовго, бо виїхав з міста. Фізику, хімію – Ростислав Горохович, родом з Межиричів. Директор Юрій Головінський викладав садівництво і городництво. Ґрунтознавство – Гоголь.

Уроки в школах починалися і закінчувалися українською мовою. Діти писали уроки в зошитах із довоєнних запасів, яких було обмаль, на бланках і документах радянських установ, між рядками польських книг. Писали чорнилом, яке виготовляли із стержнів хімічних олівців, соком червоних буряків і бузини.

Навчання в школах було добровільне і безкоштовне. Для викладачів батьки учнів давали харчі, корми для худоби, паливо.

Мені вдалося записати зі слів старожилів прізвища дітей, які навчалися в садово-городній школі, але цей список, звичайно, не повний. Учнями були – Анісімова Галина Василівна, Бай Ганна, Вовнях Сергій, Галайчук Софія Мусіївна, Галагуз Зінаїда, Гаврилюк Петро, Драганчук Василь, Драганчук Борис Михайлович, Діхтяр Ганна Степанівна, Діхтяр Лукерія, Іванюк Віра Йосипівна, Іванюк Ганна Григорівна, Іванюк Софія Кононівна, Кравчук Володимир Лукич, Кішман Оля, Кішман Зінаїда, Кішман Георгій Артемович, Левчук Ольга, Мазепа Марія, Новачок Степан, Новачок Микола Володимирович, Пастушок Олександра Давидівна, Ручков Віктор, Радюк Марія Павлівна, Радіо Іван, Рачок Василь, Синюк Марія, Синюк Антоніна Григорівна, Степанюк Олександр Кирилович, Синюк Віра, Сота Марія, Семенович Ганна, Степанюк Федора, Удодік Володимир Іванович, Удодік Галина, Удодік Ульян, Черниш Анастасія Демидівна, Шабатюк Христина, Шульжук, Шнайдер Кузьма Якович, Ярмолка Іван.

24 жовтня 1942 року Еріх Кох видав розпорядження, в якому говорилося: "В такий час, коли навіть в Німеччині зростання освіти майже стоїть на місці і навіть такі життєво важливі професії, як професії лікарів, не можуть мати необхідного простору, абсолютно не має значення, буде чи не буде на Україні підвищуватися освіта, яку німецька влада може планувати тільки через 10 років. Атому я вимагаю від панів генерал-комісарів закрити всі школи і інститути, в яких навчаються учні старше 15 років, а всіх учнів і викладачів цих закладів, незалежно від статі, закритим способом відправити на роботу до Німеччини".

1 січня 1943 року загальна семирічна і садово-городня школи в Березному були закриті. 15 січня всі учні цих шкіл одержали свідоцтва про навчання в них.

Рівень викладання в загальноосвітній школі в 1942/43 навчальному році був нижчий, ніж в гімназії.

Про це свідчить свідоцтво, видане 15. І. 1943 року учневі шостого класу Шнайдеру Анатолію Яковичу 1929 року народження. В шостому класі вивчали такі предмети: українську мову, математику, природознавство, краєзнавство, працю, руханку, співи.

Після закриття шкіл в Березне з Костополя приїхав гебітаскомісар, зібрав в місцевому клубі схід людей і оголосив, що потрібно в місті відкрити курси для 12-14-річних дітей, де вони могли б навчатися ремесел, столярів, кравців, шевців, заготовників (кроїли шкіру для взуття), шапошників, бляхарів, цирульників, майстрів по ремонту годинників, фотографів. Всі ці професії до 1941 року в Березному були поширені серед єврейського населення, але після його знищення містечко і села залишились без майстрів.

На базі семирічної і садово-городньої школи були відкриті шевські, кравецькі, бляхарські курси. Через деякий час із будинку черниць курсантів перевели в центр містечка, де позаймали порожні єврейські будинки, в яких повідкривали майстерні.

В ці часи молодь, старшу п'ятнадцятирічного віку, із Березного і сіл вивозили до Німеччини на роботу, але не всі хотіли працювати на німців. Багато патріотично настроєної молоді пішло в ряди УПА, в молодіжні організації ОУН і вступило в боротьбу з окупантами.

Діти молодшого віку записувалися на ремісничі курси. На цих курсах в перші місяці було до 120 учнів, але не всім та чи інша професія була до душі і вони залишали навчання.

На бляхарів училися Драганчук Борис Михайлович, Діхтяр Захар Іванович, Євтушок Микола Сергійович, Коваль Микола Іванович, Пастушок Андрій Петрович, Тишковець Микола Панасович, Шнайдер Іван Миколайович та інші. Таких учнів було більше десяти. Навчання вели місцеві українці Діхтяр Михайло і Семенович Федось, які за Польщі працювали бляхарями. Після тримісячних теоретичних занять учням почали давати завдання на виготовлення відер, бідончиків на молоко, ванночок для купання дітей, каструль, чашок, лійок. Свої вироби учні здавали майстрам, які за виконану роботу виписували на кожного наряд і ті одержували платню німецькими марками.

Бляху для своїх виробів учні брали з дахів розбитих єврейських будинків, на пожарищах.

Потай від німців майстри давали учням викройки котелків, оцинковану бляху і просили за день зробити два вироби з кришками і ручками із дроту. Пізніше, після війни, хлопцям стало відомо, що котелки ішли у ліси для вояків УПА.

Учнями і майстрами бляхарної майстерні був перекритий в Зірному спиртзавод, крилися в містечку хати.

Ремонтувати годинники згодилося троє хлопців. Одним із них був Шнайдер Кузьма Якович, 1927 р. н. Хлопець провчився чотири місяці і залишив курси. Навчав хлопців годинникар Шустковський із фольксдойче, який на початку січня 1944 року разом з німецькими солдатами втік із містечка.

Найбільш чисельною була група учнів, які навчалися кравецькій справі. Майстерня спочатку була в будинку черниць, а потім її перевели в центр Березного. В майстерню з єврейських будинків німці дозволили швейні машинки "Зінгер", "Фаст", "Золінгер", а навчання вели євреї Бейзмен, Шверц, Шулим, Літвак. Це були майстри дуже високого класу. Коли в 1941 році в Березному був німцями проведений масовий розстріл євреїв, то цих майстрів не розстріляли і вони працювали на німців. Два тижні євреї вели кравецькі курси, а потім їх таки забрали, вивели за місто і розстріляли. На їх місце прийшли місцеві українські майстри крою і шиття Домещук Іван, Корицький Пилип, Мотруніч Захар Ларіонович.

Учнів в кравецькій групі було біля тридцяти, серед них Степанюк Іван Маркович, Переходько Михайло, Вовняк Сергій, Бойчук Михайло Савович та інші. Дівчат було мало.

Майбутні майстри училися шити жіночий і чоловічий одяг. Перші місяці вивчали матеріалознавство, основи закроювання, малювали, робили викройки. Пізніше перейшли до практичних занять.

Працювали на давальницьких матеріалах. В кінці курсів кожен учень шив пару виробів (пальта, костюми, піджаки, штани, плаття та інше), по яких майстри судили про кваліфікацію учня і давали свідоцтва.

На шевців діти вчилися в єврейській хаті, їх було біля двох десятків. В сусідній кімнаті з шевцями вчилися закрійники, які мали єврейські швейні машинки для пошиття взуття.

Шевську справу на курсах вели Бернацький Семен Кіндратович, Бернацький Антон Кіндратович, Юсковець Яків. Це були місцеві майстри, які шевського ремесла навчилися у березнівських євреїв в роки польської окупації.

Хлопці на заняттях сиділи за довгими столами і кожен із них в майстерню приходив із своїм інструментом. Учні нового взуття не шили, займалися ремонтом чобіт для німецьких солдатів і офіцерів із місцевого гарнізону. Кожного дня у майстерню дзвонили німці, говорили, куди прийти і що взяти для ремонту. Хто-небудь з учнів ішов за вказаною адресою, забирав взуття і відносив в майстерню, а після ремонту повертав. Для цивільного населення взуття в майстерні не ремонтували, а тільки по вечорах дома.

На шевців училися Діхтяр Юхим Петрович, Кішнер Ілля Адамович, Луцик Володимир, Мазепа Іван, Степанюк Іван, Шнайдер Василь, Шнайдер Леонід, Новачок Степан Маркович та інші.

На закрійників училося троє-п'ятеро хлопців. Справу вів майстер Бернацький Антон Кіндратович. Учні вивчали тільки теорію, а до практичних занять справа не доходила, бо не було сировини для крою взуття.

На ремісничих курсах в Березному училися діти з містечка і ближніх сіл. На навчання ходили кожен день, крім неділі, і займалися по 6-8 годин. У вечірні часи не працювали. Ці курси проіснували до початку січня 1944 року. З приходом радянських військ були організовані нові органи управління, відкриті ремісничі майстерні, а потім промислова артіль імені 1 Травня, куди увійшли всі майстри містечка.

На закінчення хочу зауважити, що навчання в школах Березного в роки німецької окупації не пройшло даремно для багатьох учнів. Окремі з них продовжили навчання в радянські часи, в т. ч. і у вищих учбових закладах, дехто зберіг вірність вибраній професії і все життя пропрацював кравцем, шевцем чи столяром.

Романчук О. Шкільництво в Березному під час німецької окупації (1941-1944 роки) / О. Романчук // Надслучанський вісн. – 1999. – 17 лют. – С. 3.